

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВОЄННОЇ БЕЗПЕКИ: ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНИЙ ПІДХІД

Статтю присвячено розгляду концепту воєнної безпеки та її правовим засадам. Визначено нормативно-правову базу, яка на сучасному етапі державотворення регламентує питання гарантування воєнної безпеки. Встановлено, що воєнна безпека може розглядатися не тільки як складова частина національної безпеки та як стан захищеності національних інтересів, а ще й як державний інститут, стан держави та громадянського суспільства, стан соціальної та воєнно-політичної системи. Аргументовано, що до компонентів воєнної безпеки належать такі: правова система ідей та поглядів стосовно захисту держави; діяльність, що спрямована на попередження або ліквідацію воєнних загроз, та ін. Висвітлено зовнішній та внутрішній аспекти воєнної безпеки. Визначено, що на рівні оборонного та наступального типів воєнної безпеки варто виокремлювати перманентний (той, що діє постійно, безперервний) тип воєнної безпеки.

Ключові слова: безпека, національна безпека, воєнна безпека, міжнародна безпека, національні інтереси, демократичний конституційний лад, державний суверенітет, Воєнна доктрина, наступальна воєнна безпека, оборонна воєнна безпека, перманентна воєнна безпека.

Статья посвящена изучению правовых основ концепта военной безопасности. Определена нормативно-правовая база, регулирующая на современном этапе государственного строительства вопросы обеспечения военной безопасности. Установлено, что военная безопасность может рассматриваться не только как составная часть национальной безопасности или как состояние защищенности национальных интересов, а ещё и как государственный институт, институт государства и гражданского общества, состояние социальной и военно-политической системы. Аргументировано утверждение, что к компонентам военной безопасности относятся правовая система идей и взглядов относительно защиты государства; деятельность, направленная на претотворение или ликвидацию военных угроз, и др. Обозначены внешний и внутренний аспекты военной безопасности. Определено, что на уровне оборонного и наступательного типа военной безопасности необходимо выделять перманентный (постоянно действующий, непрерывный) тип военной безопасности.

Ключевые слова: безопасность, военная безопасность, национальная безопасность, международная безопасность, национальные интересы, демократический конституционный строй, территориальная целостность, неприкосновенность, государственный суверенитет, Военная доктрина, наступательная военная безопасность, оборонная военная безопасность, перманентная военная безопасность, постоянная военная безопасность, непрерывная военная безопасность.

The article is devoted to the consideration of the legal foundations of the concept of military security. A legal framework has been defined that at the present stage of state-building regulates the issues of ensuring military security. It has been established that military security can be viewed not only as an integral part of national security or as a state of protection of national interests, but also as a state institution, an institution

© КУЗЬМЕНКО О.В. – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри права (Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»)

© ГРИГОРЕНКО Я.О. – кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин, міжнародної інформації та безпеки (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна)

of state and civil society, a state of a social and military-political system. It is argued that the legal system of ideas and views on the protection of the state, activities aimed at preventing or eliminating military threats, etc., are among the components of military security. The external and internal aspects of military security are outlined. It was determined that, at the level of defense and offensive type of military security, it is necessary to single out a permanent (permanent, continuous) type of military security.

Key words: *security, military security, national security, international security, national interests, democratic constitutional order, territorial integrity, immunity, state sovereignty, military doctrine, offensive military security, defense military security, permanent military security, continuous military security.*

Воєнна безпека перетворюється на інтелектуальну розвідувально-інформаційно-ударну систему, яка потребує особливого ставлення до управління її діяльністю.

*В.Д. Рябчук
(генерал-майор, доктор військових наук, професор)*

Вступ. Під час проведення планового реформування сфери безпеки й оборони, з моменту набрання чинності (липень 2018 р.) Закону України «Про національну безпеку України», а також відходу від використання категорії «воєнна організація держави» питання концептуального висвітлення правових засад воєнної безпеки як складника національної безпеки потребують наукового переосмислення. Наведення епіграфа має безпосереднє значення для розгляду концепту воєнної безпеки, оскільки впливає на її розуміння крізь системний, синергетичний підхід до аналізу стану захищеності сучасної держави, її національних інтересів (державного суверенітету, демократичного конституційного ладу, територіальної цілісності) від воєнних загроз. Окремі аспекти воєнної безпеки досліджено в наукових працях такими вченими, як: А.О. Бірюченко, О.О. Дубровіна, Б.Б. Жуков, Є.І. Григоренко, О.О. Луник, Ю.В. Марченко, Е.Б. Новіков, П.В. Онофрійчук, О.А. Палій, Р.В. Покотиленко, О.С. Полторацький, С.Ю. Поляков, А.А. Соболев, М.В. Удод, О.В. Феденко, І.А. Храбан та ін. Однак огляд концепту воєнної безпеки, її компонентів на сучасному етапі побудови правової держави з потужними збройними силами поки що не проводився.

Постановка завдання. Національні інтереси, що перебувають в основі системи воєнної безпеки сучасних держав, забезпечуються з метою побудови такої системи міжнародних відносин, яка спроможна гарантувати безпечне існування і стійкий розвиток, гідне місце у світовій політиці згідно з економічними, політичними, воєнними можливостями та відповідним потребами. Сучасний стан геополітичної ситуації спонукає науковців переосмислити поняття воєнної безпеки, національної безпеки та змінювати пріоритети щодо їх гарантування, тому ми присвятили це дослідження концепту воєнної безпеки в умовах сьогодення.

Результати дослідження. Воєнна безпека як феномен сучасної державності виникла одночасно з утворенням війська та держави. Прагнення до воєнної безпеки, або до стану захищеності у воєнній сфері властиве державам завжди, а в сучасний період особливо. Однак, незважаючи на це, сам термін воєнної безпеки, як і національної безпеки загалом, введено до наукового обігу лише у ХХ ст. Т. Рузвельтом (1904 р.).

Концептуальні засади правової регламентації воєнної безпеки нашої держави зосереджено в межах декількох нормативно-правових актів, а саме: у Конституції України, Законі «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 р., Воєнній доктрині України від 24 вересня 2015 р., Воєнно-медичній доктрині України від 31 жовтня 2018 р., яка ґрунтується на Воєнній доктрині України.

Воєнна безпека не є константною характеристикою суспільства або держави, точною, математично визначеною раз і назавжди величиною, що підлягає лінійному регулюванню. Радше це абсолют, досягти якого, як відомо, складно, але ж прагнути до цього можна та необхідно. Національна безпека з погляду різних суспільних наук – багатогранне поняття, яке визначається науковцями по-різному. Проте серед багатьох наукових поглядів завжди виокремлюється її складовий компонент – воєнна безпека держави, яку можна розглядати значно ширше, ніж це пропонує вітчизняний законодавець. Відповідно до Закону України «Про національну безпеку

Україні» [1], воєнна безпека – це захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності і демократичного конституційного ладу, інших життєво важливих національних інтересів від воєнних загроз. Таке визначення сьогодні є загально визнаним, прийнятним, найбільш чітко відображає сутність зазначеного феномена. Вважаємо, що воєнну безпеку також можна розглядати як стан держави та громадянського суспільства, за якого вони здатні захистити національні інтереси від внутрішніх та зовнішніх загроз, що пов'язано з демонструванням воєнної сили, яка є радше категорією міжнародних відносин, «в умовах розвитку глобалізації та настання відтоку (відкату) глобалізації являє собою сукупність організаційних, політичних, психологічних, економічних, науково-технічних, інформаційних, ідеологічних та фінансових властивостей, які обумовлюють воєнну потужність та здатність держави протистояти потенційному нападу з боку будь-яких суб'єктів» [2, с. 301], яка є головним інструментом гарантування воєнної безпеки. Тому генеза поняття воєнної безпеки безпосередньо пов'язана з усвідомленням необхідності практичної реалізації ефективної протидії саме воєнним загрозам суспільства, держави, особистості.

Отже, визначаємо, що концепт воєнної безпеки має природне походження, що зумовлено намірами суспільства забезпечити себе від воєнної загрози. Також воєнну безпеку можна розглядати як стан соціальної та воєнно-політичної системи, за якого досягається захищеність держави (суспільства, особистості) від воєнних загроз. У такому разі субстанційною ознакою воєнної безпеки є використання засобів збройної боротьби в інтересах національної безпеки. Потреба держави та суспільства забезпечити себе у воєнній сфері є природною. Проте сутність та зміст поняття «воєнна безпека» зумовлені історичними подіями, що відображають усе розмаїття суспільних відносин окремого соціуму на конкретному етапі його розвитку. Загрози воєнного характеру породжують закономірне прагнення їх усунути, мінімізувати, створити атмосферу захищеності інтересів держави, населення, передусім від зовнішньої воєнної сили. Воєнна безпека стає важливим пріоритетом держави. Це приводить до появи специфічної діяльності з її забезпечення, під час якої відбувається формування системи воєнної безпеки, її вдосконалення, підтримка на належному рівні, що визначена, з одного боку, воєнно-політичною ситуацією, а із другого – можливостями держави.

Варто розуміти, що воєнна безпека – це лише одна грань національної безпеки, але надзвичайно важлива та багато в чому визначальна. Вона, як і інші види безпеки, слугує для забезпечення умов ефективного функціонування особистості, суспільства, держави як у мирний час, так і в умовах особливих правових режимів (воєнний стан). Унаслідок цього вона є важливим елементом, гарантом суспільного прогресу.

Незважаючи на значущість означеної сфери, термін, що її визначає, недостатньо досліджений. У низці наукових праць, концептуальних державних документах замість поняття «воєнна безпека» можуть вживатися терміни «безпека в оборонній сфері», «безпека держави», «обороноздатність держави», що некоректно, адже не досить чітко визначає сферу та сутнісну діяльність, що забезпечує від загроз воєнного характеру, це не сприяє уніфікованому використанню спеціальної термінології. Крім того, воєнна безпека може являти собою сферу діяльності держави та громадянського суспільства, що пов'язана зі створенням та розвитком сектора безпеки й оборони. Також воєнну безпеку не варто розглядати як процес, що здійснюється спонтанно, а треба розуміти як спеціально створену систему, що реалізується державою, до якої варто відносити такі елементи: суб'єкт воєнної безпеки (офіційні та неофіційні інститути й органи, організації та особи, що здійснюють діяльність у сфері гарантування воєнної безпеки); об'єкт воєнної безпеки (необхідні життєво важливі національні інтереси, які повинні захищатися від воєнних загроз); предмет воєнної безпеки, її мета, завдання та заходи, що спрямовані на попередження, ліквідацію воєнних загроз; принципи та норми гарантування воєнної безпеки, що покладені в основу її функціонування; засоби, способи та методи гарантування воєнної безпеки, які можуть використовуватися суб'єктами воєнної безпеки в межах її функціонування та формування. Теорія та практика воєнної безпеки ґрунтуються на воєнно-політичних та воєнно-доктринальних настановах держави. Воєнна безпека не тільки пов'язана з іншими сферами суспільного життя, але й проникає у них, синтезує в собі інші елементи національної безпеки.

Так, формування сучасної складної системи світової міжнародної економічної та політичної інтеграції, зі збереженням значної диференціації рівня розвитку та статусу окремих держав визначає значний ступінь їх взаємозалежності. Тим самим потенційно створює можливість впливу, а іноді політичного, воєнного, економічного диктату панівних держав стосовно менш розвинутих та залежних держав. Така ситуація несе значні загрози суверенітету та національній безпеці держав як конституційно встановленим фундаментальним цінностями.

Воєнна безпека – явище достатньо складне, яке потребує урахування значної кількості компонентів. Воєнна безпека охоплює: систему конституційно встановлених ідей та поглядів стосовно захисту держави та суспільства; діяльність, спрямовану на попередження воєнної небезпеки, ліквідацію воєнних загроз та комплексне правове регулювання такої діяльності; стан суспільних відносин, якому притаманна захищеність національних інтересів від загроз, пов'язаних із силовим вирішенням міжнародних і внутріполітичних проблем; систему державних інститутів, що на підставі чинного законодавства покликані захищати суспільство та всі його складові частини; властивість соціальної системи зберігати власну стабільність, тобто можливість стійкого динамічного розвитку, цілісність, самостійність; здатність держави самостійно відстоювати власні життєво важливі інтереси. Крім того, воєнна безпека може виступати як елемент суспільної свідомості (зокрема, правосвідомості), правової цінності (аксіологічний вимір воєнної безпеки), національного інтересу, суспільної настанови. Так, як відомо, правосвідомість є частиною свідомості людини, що пов'язана із чинним та бажаним правом. У свою чергу, воєнна безпека має значне правове підґрунтя, пов'язане, серед іншого, зі встановленням на конституційному рівні конституційних обов'язків (захищати Вітчизну, проходити військову службу, виконувати приписи чинного законодавства) та виконанням їх.

Воєнна безпека – це складна категорія, що характеризує стан суспільних відносин цієї соціальної та воєнно-політичної системи, її компонентів, за якого забезпечується ефективна протидія впливу зовнішніх та внутрішніх воєнних загроз, чим у воєнній сфері створюються умови для стабільного динамічного розвитку суспільства.

Воєнна безпека має два аспекти: зовнішній та внутрішній. Невипадково у Воєнній доктрині нашої держави визначається, що однією з основних цілей у сфері воєнної політики є вдосконалення системи воєнної безпеки, яка б гарантувала надійний захист держави від внутрішніх та зовнішніх загроз. Внутрішній аспект воєнної безпеки проявляється зазвичай в умовах нестабільної соціально-політичної ситуації в державі, пов'язаний насамперед із проблемами захисту конституційного ладу держави, загостренням суперечностей між різними соціальними групами, тероризмом та екстремізмом.

Зовнішній аспект воєнної безпеки зумовлений станом взаємовідносин між суб'єктами міжнародного права (держави, міжнародні організації, народи та нації, державоподібні утворення), характеризується здатністю держави протидіяти спробам окремих держав або їхніх союзів застосовувати воєнну силу як інструмент розв'язання суперечностей у різних сферах. Це передбачає необхідність наявності та належного функціонування сучасних збройних сил, формування системи колективної та глобальної безпеки, входження до складу воєнно-політичних союзів. Обидва аспекти воєнної безпеки в сучасних умовах взаємопов'язані. Тому для гарантування воєнної безпеки необхідно створення та функціонування єдиної системи, основу якої сьогодні становить сектор безпеки й оборони.

У науковій літературі прийнято виокремлювати два концептуально різних типи воєнної безпеки: оборонний та наступальний [3]. Оборонний тип воєнної безпеки характеризується прагненням держави досягти такої воєнної безпеки, яка приводить до недопущення актуалізації потенційних воєнних загроз або до адекватної протидії загрозам, що вже перейшли в реальну площину. Воєнно-політичні інтереси таких держав, що пов'язані з безпекою, найчастіше обмежені власними та прикордонними територіями. Потенціал держав, яким притаманний такий тип воєнної безпеки, зазвичай обмежений. Наступальний тип воєнної безпеки засвідчує більш активну зовнішньополітичну позицію держави. Завдання такої воєнної безпеки виходять за межі суто оборони території держави. У такому разі національні інтереси держави поширюються за її межі. Така держава претендує на роль лідера у світовому співтоваристві, адже такий тип воєнної безпеки притаманний (за допомогою демонстрації або безпосереднього використання воєнної сили) так званим наддержавам, імперіям, державам зі значним економічним, політичним, воєнним потенціалом.

Загалом погоджуємося з вищезазначеним, проте зауважимо, що нам вбачається не досить повним під час визначення концепту воєнної безпеки виокремлення лише оборонного та наступального типів. Адже воєнна безпека сучасної держави (оборонний тип воєнної безпеки) не має гарантуватися лише у випадках підготовки до збройного захисту за наявності збройної агресії, збройного конфлікту (оборона), за необхідності проведення дій наступального характеру (наступальний тип воєнної безпеки). На наш погляд, у цьому разі доречно відмежовувати ще й перманентний (постійний, безперервний) тип воєнної безпеки. Це пов'язано з тим, що «перманентна увага, що приділяється нарощуванню потужного воєнного потенціалу, без сумніву, спрямована

на досягнення підвищення рівня воєнної сили. Така перманентність характеризується тим, що в умовах глобалізації кожна сучасна суверенна держава спрямовує діяльність всього інституційного механізму на нарощування та укріплення своєї воєнної сили, адже недостатньо тільки мати можливість посилити своє місце в міжнародних відносинах як впливового суб'єкта. Вкрай важливо мати спроможність таке місце за собою зберігати, враховуючи те, що суб'єкти міжнародних відносин постійно піддаються загрозам та нестабільним проявам процесів глобалізації, які неухильно впливають і на якість їхньої воєнної сили» [4, с. 314]. Тому перманентний тип воєнної безпеки сучасна держава зобов'язана забезпечити не тільки на момент воєнної загрози, а й у мирний час, вона має перебувати в стані готовності та спроможності дати відсіч воєнному нападу. Усе це передбачає наявність належної нормативно-правової бази у сфері гарантування воєнної безпеки, яка має бути в такому стані, щоби на момент імовірного воєнного конфлікту не постало би питання суттєвого її оновлення.

Висновки. Правові засади воєнної безпеки покладають на дослідників завдання не тільки вивчати нормативно-правову базу, а й урахувати надбання інших суспільних наук (не тільки юриспруденції), які досліджують концепт воєнної безпеки. Воєнна безпека сучасної держави є однією з тих сфер, яка потребує виважених, ретельних рішень із боку державної еліти для її забезпечення. Це спонукає нас розглядати воєнну безпеку не тільки як складник національної безпеки або ж як стан захищеності національних інтересів, а ще й як державний інститут, як стан держави та громадянського суспільства, стан соціальної та воєнно-політичної системи, як спеціально створену систему, яка містить специфічні елементи (суб'єкт, об'єкт, предмет, мета, завдання, заходи, принципи, норми, засоби, способи та методи гарантування воєнної безпеки). З огляду на це, реформування сектора безпеки й оборони повинно провадитися в напрямі підвищення спроможностей гарантувати воєнну безпеку держави, а правова база, яка повинна ухвалюватися на шляху до створення ефективної системи воєнної безпеки, має відображати реальні можливості держави.

Список використаних джерел:

1. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 р. № 2469–VIII. Відомості Верховної Ради України. 2018. № 31. Ст. 241.
2. Григоренко Я.О., Черненко Д.М. Воєнна сила сучасної держави як категорія міжнародних відносин: поняття та шляхи вдосконалення. Підприємство, господарство, право. 2017. № 3. С. 299–301.
3. Антюшин С.С. Военная безопасность как фактор стабильности российского общества (социально-философская концепция): автореф. дисс. ... докт. филос. наук: спец. 09.00.11 «Социальная философия». М., 2005. 48 с.
4. Григоренко Я.О. Поняття воєнної сили у міжнародних відносинах. Юридическая наука в условиях евроинтеграции Украины и Молдовы: современные ориентиры правового развития: матер. Междунар. научно-практ. конференции, г. Кишинев, Республика Молдова, 24–25 марта 2017 г. С. 313–316.